

Η παρουσία της Παναγίας στην Ορθόδοξη λατρεία

Ορθοδοξία / Θεοτόκος

Πρωτοπρεσβύτερος Αλέξανδρος Σμέμαν (†)

Ένας φοιτητής της Μαριολογίας στην Ορθόδοξη Εκκλησία μπορεί να εντυπωσιαστεί από δύο φαινομενικώς αντιφατικά γεγονότα. Από τη μια υπάρχει

ένας καταπληκτικός πλούτος Μαρριολογικού υλικού στη λειτουργία. Από την άλλη όμως έχουμε μια ουσιαστική απουσία συγκεκριμένων Μαρριολογικών σπουδών στη θεολογία.

Γιατί στην Ορθόδοξη Ανατολή η ολότητα της Μαρριολογικής της εμπειρίας και ευσέβειας έχει διαπεράσει τη λατρεία, αλλά δεν έχει προκαλέσει καμιά σοβαρή θεολογική αντανάκλαση; Εμείς οι Ορθόδοξοι δεν έχουμε τίποτε, που να αντιστοιχεί με τις ειδικές Μαρριολογικές διατριβές των Δυτικών. Και στα εγχειρίδια της δογματικής δεν υπάρχουν ξεχωριστά κεφάλαια, που να ασχολούνται με τη θέση της Μαρίας στην οικονομία της σωτηρίας. Έτσι ο σεβασμός προς τη Μαρία - τόσο

φανερός και τόσο κεντρικός στη λατρεία - δεν έχει εκφραστεί, αναλυθεί ή αξιοποιηθεί συστηματικά.

Αρχικώς αυτή η σπανιότητα της θεολογικής αντανάκλασης μπορεί να φανεί σαν μια έλλειψη στην Ορθόδοξη θεολογία. Πώς ήταν δυνατό η Εκκλησία, που ποτέ δεν προσεύχεται στο Θεό χωρίς συγχρόνως να προσδίδει τιμή στη Μαρία, καλώντας την *«τιμιωτέραν των χερουβείμ και ενδοξοτέραν ασυγκρίτως των σεραφείμ»* δεν κατεύθυνε τη θεολογική της σκέψη προς αυτό το εξαιρετικά σοβαρό πρόσωπο στη ζωή και τη λατρεία της;

Μετά από βαθύτερη έρευνα ένας έρχεται να ρωτήσει, αν «αυτή η απουσία θεολογικής διατριβής δεν είναι αυτή καθ' εαυτή ένα ακέραιο μέρος του «μυστηρίου της Μαρίας» στην εμπειρία της Εκκλησίας. Είναι η θεολογία ως τέτοια η λογική έρευνα του *depositum fidei*, πλήρως επαρκής να μεταφέρει στους ακριβείς όρους της το αληθινό περιεχόμενο εκείνου του μυστηρίου; Με λίγα λόγια δεν είναι η κανονική θέση της Μαριολογίας αρχικώς, αν όχι αποκλειστικώς στη λειτουργία και προσευχή;

Σε πολλούς Ορθοδόξους φαίνεται ότι μια θεολογική «περιέργεια» σχετικά με τη Μαρία μπορεί πράγματι να αποτελέσει μια από τις πηγές μιας κάποιας μονόπλευρης αντίληψης της Δυτικής Μαριολογίας. Προτού όμως φθάσουμε σε οποιοδήποτε συμπέρασμα, οσοδήποτε πρόχειρο, θα δώσουμε πρώτα (α) μια σύντομη περιγραφή της θέσεως της Μαρίας στην ορθόδοξη λειτουργική παράδοση, μετά (β) θα μιλήσουμε για την ανάπτυξη της προσκυνήσεως προς τη Μητέρα του Θεού και (γ) θα προσπαθήσουμε να σχηματίσουμε μια λίγο-πολύ συνθετική άποψη της θεολογικής της σημασίας.

***

Η ????? ???? Ορθόδοξη Λειτουργική ????????

Υπάρχουν τέσσερις κύριες εκφράσεις της Μαριολογίας στη βυζαντινή λειτουργία:

(1) Οι Μ α ρ ι ο λ ο γ ι κ έ ς προσευχές

Ως γενικό κανόνα κάθε κύκλος λειτουργικών προσευχών έχει πάντοτε στο τέλος του μια ειδική προσευχή, που απευθύνεται στη Μαρία. Έτσι π.χ. η ομάδα των ύμνων (στιχηρά). που βρίσκουμε στη σταθερή δομή των καθημερινών ακολουθιών, τελειώνουν πάντα με το λεγόμενο Θεοτοκίον. Ακολουθεί τη δοξολογία. *«Δόξα τω Πατρί και τω Υιώ και τω Αγίω Πνεύματι, νυν και αεί και εις τους αιώνας των αιώνων»*. Αυτό το σχήμα εφαρμόζεται σε όλες τις λειτουργικές περιόδους, καθημερινούς, εβδομαδιαίους και ετήσιους κύκλους, όπως και κατά τη Σαρακοστή. Όποιο κι αν είναι το θέμα κάποιου ειδικού εορτασμού, η τελευταία του λέξη, η

σφραγίδα του, πάντοτε θα είναι η Θεοτόκος Μαρία, η Παρθένος Μητέρα του Θεού.

(2)???????????? ??????

???? ??? ?????????? ??????? ??? ????? ????????????? ?????? ?????????????? αναμνήσεων. Τέσσερις απ' αυτές, η Γέννησις της Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου), τα Εισόδια (21 Νοεμβρίου), ο Ευαγγελισμός (25 Μαρτίου) και η Κοίμησις (15 Αυγούστου), ανήκουν στην κατηγορία των δώδεκα μεγάλων εορτών (Δωδεκάορτο). Η εορτή της Υπαπαντής (2 Φεβρουαρίου) είναι επίσης βαθιά Μαριολογική. Επιπρόσθετα σ' αυτές τις μεγαλύτερες εορτές έχουμε έναν αριθμό μικρότερων Μαριολογικών εορτών· η Αγία Σκέπη (1 Οκτωβρίου), η Σύναξις της Θεοτόκου (26 Δεκεμβρίου) και η Σύλληψις της Θεοτόκου (9 Δεκεμβρίου) κτλ.

(3)???????????? ??????????????

Οι εικόνες της Θεοτόκου είναι αναπόσπαστο μέρος σε μια Ορθόδοξη εκκλησία, ενώ η ακριβής τους θέση, στην αψίδα και στο εικονοστάσιο, έχει συγκεκριμένο θεολογικό νόημα. Προσθέσατε σ' αυτό ένα εκπληκτικά ανεπτυγμένο σεβασμό των θεωρούμενων ως θαυματουργικών εικόνων της Θεοτόκου. Μόνο η Ρωσσία είχε πάνω από 300 τέτοιες «εξ αποκαλύψεως» εικόνες, εκ των οποίων η κάθε μια έχει την ημέρα εορτασμού της και λειτουργική ακολουθία. Μερικές απ' αυτές τις εορτές εικόνων, π.χ. εκείνη της εικόνας της «Κυρίας του Καζάν» στη Ρωσσία και της «Ζωοδόχου Πηγής» στην Ελλάδα, έχουν αναπτυχθεί σε μεγάλες και εξαιρετικά λαοφιλείς εορτές.

(4)???????????????? ????????????? ??????????

Μαζί με αυτό το «επίσημο» Μαριολογικό υλικό στη λειτουργία πρέπει να αναφερθεί και η τεράστια ποσότητα δευτερευουσών ή παραλειτουργικών Μα-ριολογικών εορτών και ακολουθιών. Η συλλογή των διαφόρων «ακαθίστων» προς τη Μαρία, γραμμένοι στον τύπο του περίφημου Βυζαντινού Ακαθίστου, ύμνου θα γέμιζε πολλούς τόμους. Αυτά είναι αντιπροσωπευτικά της συνεχώς ανανεωμένης ροής θερμής ευσέβειας, αγάπης και υμνωδίας, που αναφέρεται προς τη Μαρία.

Αυτά όλα οπωσδήποτε δεν έχουν την ίδια αξία ή ποιότητα. Όμως οι καλύτεροι Βυζαντινοί υμνογράφοι – Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός, Άγιος Ανδρέας Κρήτης, Άγιος Κοσμάς Μαΐουμά – έγραψαν μερικές από τις μεγαλύτερες τους συνθέσεις πάνω σε Μαριολογικά θέματα. Είναι μέσα στα έργα τους, που κάποιος ανακαλύπτει την αληθινή έκφραση, την αληθινή θεωρία και αντίληψη της Μαρίας στην Ορθόδοξη παράδοση.

Τέλος, κι όχι λιγότερο σημαντικά, είναι η ανάπτυξη αυτών των θεμάτων στις ομιλίες, που συνέθεσαν ??? τις Μαριολογικές εορτές οι Βυζαντινοί Πατέρες.

***

Σύντομη ιστορία της ?????????? ?????????????? ??? ??????

Δεν υπάρχει περιεκτική και πλήρης απορία της προσκύνησης προς τη Μαρία στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία. Έτσι μόνο μερικές προκαταρκτικές παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν.

Φαίνεται ότι η πρώτη λειτουργική έκφραση αυτού του σεβασμού πρέπει να ήταν οι λεγόμενες συνακόλουθες πανηγύρεις, εορτές, που συνάπτονται με τις πιο μεγάλες εορτές του Χριστού. Η πρώτη Μαριολογική εορτή μπορεί να ήταν η Σύναξις στις 26 Δεκεμβρίου, που συνδέεται άμεσα με τον εορτασμό της Γεννήσεως του Χριστού. «Ευαγγελισμός» αρχικώς ήταν το άνομα που έφερε η Κυριακή προ των Χριστουγέννων. Αυτό δείχνει τη Χριστολογική διάσταση της προσκύνησης προς τη Μαρία και την αντιμετώπιση από την Εκκλησία της θέσεώς της στο μυστήριο της Ενσαρκώσεως. Ακόμη και σήμερα η κύρια βυζαντινή εικόνα της Μαρίας είναι εκείνη της Μητέρας με το Παιδί, η οποία για την Ορθόδοξη Εκκλησία είναι βασικά μια εικόνα της Ενσαρκώσεως.

Η βιβλική έκφραση των Μαριολογικών θεμάτων περιέχει ειδικό ενδιαφέρον με την εφαρμογή στη Μαρία ολόκληρης της ορολογίας του Ναού και του συμβολισμού της στη λατρεία. Ο Ναός και όλα τα ιερά του σκεύη πάντα ήσαν κατανοητά στους Βυζαντινούς υμνογράφους και σαν κήρυκες αναγγέλλοντας και προλέγοντας τις διάφορες «διαστάσεις» του μυστηρίου της Μαρίας. Αυτή είναι ο Ναός, η Πύλη, το Κηροπήγιον, ο Θυματός, τα Άγια των Αγίων. Ακόμη και σε μη βιβλικές εορτές, όπως η Γέννησις της Παρθένου ή τα Εισόδια στο Ναό, είναι βασικά ο καρπός κάποιας μελέτης και αντίληψης της Παλαιάς Διαθήκης.

Μετά πρέπει να υπογραμμίσουμε την αρχή μερικών Μαριολογικών εορτών, σαν να πηγάζουν από την κατασκευή και αφιέρωση ναών σε διάφορα μέρη, όπου υποτίθεται ότι έγιναν γεγονότα της ιερής ιστορίας.

Έτσι η Μαρία αντιπροσωπεύει τη «θηλυκότητα» της ίδιας της δημιουργίας, κάτι που σημαίνει ανταποκρινόμενη αγάπη, υπακοή, δόσιμο του εαυτού, την ετοιμότητα να ζεις αποκλειστικά μέσα και για τον άλλο. Η γυναίκα «ανταποκρίνεται» στην πρωτοβουλία του άνδρα και τον ακολουθεί, και μέσα απ' αυτό το ολικό δόσιμο βρίσκει την πληρότητά της. Η Εύα στην πραγματικότητα απέτυχε στο να είναι γυναίκα, διότι πήρε την πρωτοβουλία και έτσι διασάλεψε την οντολογική τάξη της δημιουργίας, και έγινε η αιτία της αμαρτίας. Ο εκλεκτός λαός του Θεού απέτυχε στο να είναι δούλος του Κυρίου στην αγάπη και την υπακοή.

Γι' αυτό είναι η Μαρία, η οποία με την ολοκληρωτική της υπακοή αντικατέστησε κάτι το απόλυτα ουσιώδες στην τάξη της δημιουργίας. Το φως της αιωνίου

άνοιξης έρχεται σ' εμάς, όταν κατά τη μέρα του Ευαγγελισμού ακούσαμε το αποφασιστικής σημασίας «ιδού η δούλη Κυρίου γένοιτό μοι κατά το ρήμα σου» (Λουκ. α' .38). Αυτή είναι όλη η δημιουργία, όλη η ανθρωπότητα και καθένας από μας αναγνωρίζει τις λέξεις, που εκφράζουν την τελική μας φύση και υπόσταση, την αποδοχή μας στο να είμαστε «η νύμφη του Θεού», την αφοσίωσή μας στον Ένα που μας αγάπησε προ καταβολής κόσμου.

Η Μαρία δεν είναι η αντιπρόσωπος της γυναίκας ή των γυναικών μπροστά στο Θεό. Είναι η εικόνα ολόκληρης της δημιουργίας, όλης της ανθρωπότητας, ως ανταπόκριση στο Χριστό και Θεό. Αυτό εκφράζεται ωραία στην παραδοσιακή εικόνα της Μαρίας; «Πλατυτέρα των ουρανών», η οποία βρίσκεται πολύ συχνά στην ασίδα των βυζαντινών εκκλησιών.

Εικόνα

Αποτελώντας την καρδιά της νέας δημιουργίας, η Μαρία είναι εικόνα Χριστού. Η Εκκλησία είναι εικόνα, και η Εκκλησία είναι ζωή. Η εκκλησιολογία, όπως αναπτύχθηκε από τον καιρό της Μεταρρύθμισης και της Αντιμεταρ-ρύθμισης, ασχολήθηκε σχεδόν αποκλειστικά με τη θεσμική πτυχή της Εκκλησίας, την «αρρενωπό» πτυχή, τις κανονικές δομές και τις δομές δικαιοδοσίας, την ιεραρχία και τις τάξεις. Όλα αυτά είναι αναγκαία και ουσιώδη για την Εκκλησία. Όμως όλα αυτά δεν είναι η Εκκλησία.

Η Εκκλησία είναι νέα ζωή εν Χριστώ, είναι νέα χαρά, κοινωνία, αγάπη, άνοδος, θέωσις, ειρήνη. Η Εκκλησία είναι αιωνία «διάβαση » από το παλιό στο νέο από αυτόν τον κόσμο στη βασιλεία του Θεού. Είναι δύσκολο να προσδιορισθεί αυτή η ζωή, αλλά εκείνοι που τη ζουν, αν και όχι βέβαια στην τελειότητα, γνωρίζουν ότι η τέλειά της έκφραση, η τέλειά της «κίνηση» είναι η Μαρία. Ως ζωή, η Εκκλησία είναι «νύμφη», η Νύμφη του Χριστού. Είναι εκείνη η οποία κλήθηκε απ' αιώνων να είναι «παρθένος αγνή παραστήναι τω Χριστώ» (Β' Κορινθίους ιβ',2), στην οποία ο Νυμφίος της έχει πει προ αιώνων «όλη καλή ει ...και μώμος ουκ έστιν εν σοι» (Άσμα Σολομώντος ??,7. ???????? ??, 27).

Καμιά σύνοδος, καμιά εκκλησιαστική αρχή δεν το επικύρωσε αυτό. Είναι η άμεση και ζώσα εμπειρία της ίδιας της Εκκλησίας, που έχει ανακαλύψει αυτή την ταυτότητα της Εκκλησίας με τη Μαρία. Η ζωή της Εκκλησίας εκφράζεται με αναφορά στη Μαρία. Η τιμητική προσκύνηση προς τη Μαρία εκφράζεται με αναφορά στην Εκκλησία. Η ευσέβεια της Εκκλησίας είναι Μαριολογική, επειδή η Μαρία είναι η ενσωμάτωση αυτής της ευσέβειας – της οποίας η Μαρία είναι η εικόνα, η κατεύθυνση και η κίνησή της. Είναι η Μία αιώνια ζώσα στη λατρεία και στο πνεύμα της αυτοπροσφοράς.

Πρόγευση ??? ?????????

Σαν εικόνα της δημιουργίας, εικόνα της Εκκλησίας, η Μαρία είναι επίσης «η αυγή της μυστηριώδους ημέρας» -η πρόγευση της Βασιλείας του Θεού. Είναι η παρουσία ανάμεσά μας εκείνης της «κατανοητής εσχατολογίας», η οποία αναφέρεται τόσο συχνά από Θεολόγους. Από ποιά μυστική πηγή έμαθε η Εκκλησία ότι εκείνη που είναι «παρθένος μετά τόκον» – είναι επίσης «μετά θάνατον ζώσα» (Κοντάκιον της εορτής της Κοιμήσεως),

Η Χριστιανική Ανατολή ποτέ δε λογικοποίησε αυτό το μυστήριο ούτε το έχει εκφράσει σε κατηγορίες, όπως π.χ. προπατορικό αμάρτημα, άσπιλη σύλληψη και donum superadditum. Διαφορετικά σ' αυτό από τη Δυτική Μαριολογία, η Ορθοδοξία παραδέχεται ότι η Μαρία μοιράστηκε μαζί με την ανθρωπότητα το προπατορικό αμάρτημα και ότι πέρασε από το φυσικό θάνατο. Το θαυμαστό γι' Αυτήν δεν είναι (αυτό, που πιστεύουν οι Ρωμαιοκαθολικοί) το ότι, μη έχοντας προπατορικό αμάρτημα, δεν ήταν ανάγκη να πεθάνει. Αντί γι' αυτό, είναι το ότι ο θάνατός της γέμισε εντελώς με ζωή από το Θεό και έτσι άλλαξε σε «ευλογημένη μετάσταση». Είναι η ολοκληρωτική της ενότητα με το Χριστό, που κατέστρεψε το θάνατό της, και την έκαμε την αρχή και το εγκαίνιο της κοινής ανάστασης. Σ' Αυτήν ένα μέρος αυτού του κόσμου δοξάζεται ολοκληρωτικά και θεώνεται, κι έτσι είναι η «αυγή της μυστηριώδους ημέρας» της Βασιλείας.

Μητέρα ???

?????? ?????? ??? ??????. ?????? ?????????? ??? ????? ???, «όπως αν αποκαλυφθώσιν εκ πολλών καρδιών διαλογισμοί» (Λουκ. β', 35). Υποδείχθηκε Μητέρα μας από το σταυρωμένο της Υιό. Κάθε Τετάρτη και Παρασκευή η Εκκλησία θυμάται το μυστήριο του πόνου και της ευσπλαχνίας της Μαρίας και το εκφράζει στα υπέροχα σταυροθεοτοκία (τα βυζαντινά αντίστοιχα των «*Stabat Mater Dolorosa*»), Αυτή είναι η πηγή μιας άλλης διάστασης της Μαριολογίας, της εμπειρίας της Μαρίας, ως προστάτιδας και μεσίτου. Ταυτίζεται με όλο τον πόνο, με την ανθρώπινη ζωή σ' αυτόν τον κόσμο, σαν τραγωδία και πόνος. Έτσι είναι εικόνα της Εκκλησίας, ως Μητέρας. Αυτό το θέμα εκφράζεται καλύτερα εδώ από την

εορτή της Σκέπης της Θεοτόκου και, από την ασυγκράτητη ροή των Μαρριολογικών προσευχών, που αναφέρθηκαν πρωτίτερα στις παραλειτουργικές ακολουθίες και συνθέσεις.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε για άλλη μια φορά ότι η τιμητική προσκύνηση της Μαρίας είναι μια ουσιώδης διάσταση της Χριστιανικής κοσμολογίας, ανθρωπολογίας, εκκλησιολογίας και εσχατολογίας. Δεν είναι αντικείμενο πίστης, αλλά η αυτοαποκάλυψη της Εκκλησίας. Ακόμα δεν είναι ούτε δόγμα, αλλά η ζωή και η ευωδία του Χριστιανικού δόγματος μέσα μας.

Μετάφραση: Μοναχός Θεοδόσιος ????????????????

(Πηγή: Περιοδικό «Ορθόδοξη Μαρτυρία», εκδ. Παγκυπρίου Συλλόγου Ορθοδόξου Παραδόσεως «Οι φίλοι του Αγ. Όρους». Λευκωσία -Κύπρος)

<http://bit.ly/18cRHHa>